

## ЄДИНА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ

**Вступ.** Висвітлено сучасний стан і окреслено можливі напрями розвитку процесу формування Єдиної помісної православної церкви в Україні. Підкреслено, що актуальність теми зумовлена багатовимірною роллю церкви, яка є не лише релігійною, а й культурною, національною та суспільно-політичною інституцією. В умовах війни вибір конфесійної належності набуває не лише ідентифікаційного та світоглядного, а й ідеологічного і патріотичного значення. Виявлено, що отримання Київською митрополією Томосу про автокефалію стало лише початковим етапом становлення Єдиної помісної православної церкви, а подальший її розвиток потребує налагодження міжконфесійного діалогу та виваженої державної політики.

**Методи.** Застосовано комплекс методологічних підходів, що забезпечив усебічний аналіз процесу формування Єдиної помісної православної церкви в Україні. Історичний метод дав змогу простежити динаміку міжконфесійних та державно-церковних відносин, а контент-аналіз – оцінити сучасний стан релігійного середовища. Статистичний аналіз соціологічних даних і матеріалів державних органів щодо складу та структури релігійних організацій дозволив охарактеризувати динаміку конфесійних змін останніх років і виявити розбіжності між релігійною самоідентифікацією населення та реальною кількістю парафій, що підкреслює складність і неоднорідність релігійного ландшафту. Герменевтичний підхід забезпечив інтерпретацію законодавчої бази, а метод експертних оцінок допоміг виявити суспільні настрої щодо автокефалії. Поєднання цих методів дало змогу окреслити можливі сценарії подальшого розвитку Єдиної помісної церкви.

**Результати.** Зафіксовано паритет між громадам УПЦ (МП) та ПЦУ, а також наявність активних парафій УПЦ КП, що свідчить про незавершеність процесу об'єднання. Визначено основні чинники, які гальмують формування Єдиної помісної православної церкви, серед яких недосконалість правового регулювання, відсутність діалогу з боку вищої церковної ієрархії та політизація процесу.

**Висновки.** Підкреслено необхідність удосконалення статутної бази релігійних організацій і створення правової інфраструктури, що гарантуватиме свободу вибору громад та можливість переходів між юрисдикціями. Наголошено на ролі священників як ключових учасників міжконфесійного діалогу та важливості просвітницьких програм, спрямованих на популяризацію історичної спадкоємності українського православ'я. Визначено, що такі заходи можуть сприяти формуванню зрілої релігійної свідомості та становленню Єдиної помісної церкви як об'єднавчої сили суспільства й чинника національної безпеки.

**Ключові слова:** Православ'я, помісна церква, міжрелігійний діалог, ПЦУ, УПЦ, Томос, автокефалія, релігійна безпека.

### Вступ

Єдина помісна православна церква має потенціал стати надійною опорою для суспільства, особливо в часи викликів і соціальних потрясінь. Вона може виступати фактором єдності, сприяти консолідації громадян та підтримувати моральні цінності населення. Водночас нинішня ситуація навколо церкви не створює умов для об'єднання, а радше навпаки – стає джерелом конфліктів та посилює поділи в суспільстві.

Створення Православної церкви України (ПЦУ) та проведення Об'єднавчого собору українських православних церков виступило важливим виявом як історичної, так і канонічної справедливості (Кобетяк, 2022, с. 408), оскільки Україна – одна з найбільших православних країн світу. Крім того, ця подія слугувала актом суспільної єдності, який затвердив консолідацію суспільства, демонструючи готовність українців до формування незалежної, автономної церкви. Водночас зародження ПЦУ не завершило процес становлення Єдиної помісної православної церкви, а лише ознаменувало його перехід в активну фазу.

Станом на 2025 р. спостерігається приблизний паритет між Українською православною церквою (УПЦ (МП)) та ПЦУ за кількістю парафій. Проте це не відображається у структурі ідентифікації вірян, що свідчить про значні диспропорції між настроями активного ядра релігійних громад та загальним населенням України. Ці розбіжності стають додатковим джерелом соціального напруження та викликом для подальшої консолідації суспільства.

Для повного втілення духовної автономії в Україні необхідно активізувати міжрелігійний діалог, спрямований на подальше об'єднання українських православних конфесій. Особливу увагу слід приділити подоланню розбіжностей між ПЦУ та іншими православними деномінаціями, адже лише через спільне розуміння та взаємну повагу можна створити міцний фундамент для консолідації релігійних спільнот.

Об'єднання в автономну, патріотично налаштовану та Єдину помісну православну церкву не тільки посилить внутрішню згуртованість церковних спільнот, але й стане вагомим фактором подолання зовнішніх загроз, що стоять перед українським суспільством. Така консолідація сприятиме зміцненню національної ідентичності, розвитку громадянського суспільства, підвищенню рівня соціальної відповідальності, а також формуванню культури діалогу, толерантності й взаємоповаги серед різних верств населення.

Метою запропонованої статті є комплексне дослідження історичних передумов формування автономної православної церкви на території сучасної України, а також аналіз її нинішнього стану та перспектив подальшого розвитку. У роботі визначено ключові події, які передували становленню основних православних деномінацій, а також виконано аналіз сучасного стану релігійного поля в Україні. Особлива увага приділяється виявленню розбіжностей і суперечностей, що перешкоджають процесу об'єднання, а також розроблянню конкретних напрямів і рекомендацій, спрямованих на їх подолання.

*Аналіз останніх досліджень та публікацій.* Вивчення сучасного релігійного ландшафту та перспектив становлення Єдиної помісної православної церкви в Україні вимагає чіткого висвітлення історичних, політичних і соціокультурних передумов. Це питання неодноразово стало предметом уваги вітчизняних науковців. Зокрема, історію становлення української автокефалії означено в роботах В. Оліцького. Важливість помісної церкви як чинника духовної єдності українського суспільства розглядається у дослідженнях Л. Григорович та В. Єленського. Перспективи розвитку національного православ'я ґрунтовно проаналізовано в роботах Сагана (2019). Особливу увагу приділяється взаємодії держави та церковних інституцій у процесі формування помісності в монографії А. Кобетьяка.

Окрім того, ситуація навколо становлення Єдиної помісної православної церкви в Україні викликає жваву дискусію як серед вітчизняних, так і міжнародних представників православних та інших християнських конфесій. Це питання неодноразово стало предметом дослідження з боку державних інституцій, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень (Здіорук, & Токман, 2023). Водночас подальший розвиток і становлення Єдиної помісної православної церкви залишається актуальним викликом, оскільки процес досі перебуває у стадії активної трансформації, що вимагає виявлення ключових перешкод на шляху до завершення формування єдиної, незалежної та патріотично орієнтованої української церкви, а також окреслення шляхів їх подолання.

#### Методи

Методологія запропонованої статті базується на загальнонаукових методах, зокрема методі системного аналізу, компаративному методі, контент-аналізі та історико-теоретичному підході. У роботі використовуються різноманітні джерела: історичні документи, нормативно-правові акти, а також офіційна статистика, зібрана державними органами та профільними організаціями. Крім того, до дослідження включено інформаційні матеріали з вебсайтів релігійних структур та державних інституцій.

#### Результати

Історія українського православ'я має глибокі й багатотомні корені. Ще в 997 р. було створено Київську митрополію, яка увійшла до складу Константинопольського патріархату<sup>1</sup>. Попри підпорядкованість Вселенському патріарху, Київська митрополія тривалий час зберігала широку автономію, зокрема в питаннях внутрішнього устрою, мовної, культурної та освітньої традицій. Київ залишався важливим духовним і культурним центром, а місцеве духовенство виступало активним захисником східнохристиянської ідентичності.

Подальші події, зокрема перенесення митрополічної кафедри до Володимира, а також фактичний поділ Київської митрополії у 1458 р. на дві частини – одну, підпорядковану Константинопольському патріархату, іншу – Московському (Стоцький, 2023, с. 65), значно послабили позиції вітчизняного православ'я. Такий поділ сприяв не лише зростанню впливу Москви, а й дезорієнтації вірян на українських землях, які дедалі більше опинилися між двома полюсами – еллінською традицією Константинополя та новоутвореною владною церковною вертикаллю Московського патріархату.

Важливою подією стало прийняття Берестейської унії 1596 р., унаслідок якої частина православних єпископів перейшла в підпорядкування Риму, утворивши Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ). Хоча унія й

мала на меті збереження східного обряду та самобутності, вона легітимізувала розкол у руському суспільстві (Токарська, 2022, с. 5) і стала ще одним ударом по цілісності православної спільноти в Україні, спровокувавши глибокий внутрішній конфлікт і тривалу боротьбу за відновлення православної ієрархії.

Попри те, що надання Московському патріархату в 1686 р. права поставляти митрополита Київського було досить сумнівним у плані канонічності процесу та не передбачало передання повного юрисдикційного контролю для Москви (Звонська, 2019, с. 6–9), фактично воно означало початок тотального підпорядкування Київської митрополії Москві. Відтоді не лише адміністративна, а й духовна, культурна і мовна самобутність українського православ'я почала системно витіснятися імперськими моделями церковного управління. Замість соборності й місцевої ініціативи утверджувалися централізація, бюрократизація й русифікація, що істотно ослаблювало український духовний простір.

У таких умовах зростала потреба в оновленні церковного життя, формуванні окремої, незалежної церковної структури, здатної відображати національні, духовні й культурні потреби українського народу. Ці ідеї, хоча й не могли повною мірою реалізуватися в умовах імперського тиску, поступово визрівали, знаходячи підтримку серед інтелектуалів, козацької старшини, братств і духовенства, закладаючи підґрунтя для майбутньої боротьби за автокефалію, що й проявилось під час національно-визвольних змагань початку ХХ ст., коли тема створення автономної церкви отримала новий імпульс. На III Всеукраїнському військовому з'їзді 1917 р. у Києві після проголошення незалежності України було ухвалено постанову про незалежність Української Церкви від Російської. Це рішення згодом було затверджено на Всеукраїнському Церковному Соборі 1918 р. (Власовський, 1998, с. 12–14), підтвердивши, що боротьба за духовну незалежність завжди була невіддільною частиною процесу національного становлення.

Хоча в радянський період ідея автокефалії жорстко придушувалась, традиція прагнення до церковної самостійності не переривалася. Нового імпульсу цей рух набув під час Другої світової війни. На початковому етапі німецької окупації Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) користувалася відносною лояльністю окупаційної влади: дозволялося відкривати храми, проводити богослужіння українською мовою, висвячувати нових священників та єпископів, а церковна ієрархія функціонувала без значних обмежень. Однак уже невдовзі виникли суперечності між УАПЦ та новоствореною Українською Автономною Православною Церквою, якій нацистська адміністрація почала надавати певні преференції. Після завершення окупації Автономна Церква фактично припинила своє існування, а більшість ієрархів УАПЦ емігрували, розуміючи, що в умовах сталінського режиму їх очікують переслідування (Оліцький, & Рябуха, 2024, с. 96). Хоча еміграція обмежила церковну активність в Україні, вона сприяла збереженню ідеї автокефалії в діаспорі. Саме завдяки цій безперервності традиції стало можливим відродження УАПЦ в Україні наприкінці 1980-х років.

Здобуття Україною державної незалежності 1991 р. докорінно змінило контекст церковного життя і надало боротьбі за духовну самобутність нового імпульсу. Уже 1992 р. на Об'єднавчому соборі в Києві було проголошено створення Української православної церкви

<sup>1</sup> Українська православна церква (ПЦУ). Офіційний сайт. URL: <https://patriarchia.org.ua/istoriya>

Київського патріархату (УПЦ КП), а відроджена в Україні УАПЦ отримала можливість діяти легально. Обидві структури, спираючись на традицію автокефального руху ХХ ст., стали провідниками ідеї незалежної української церкви й підготували підґрунтя для подальшого об'єднання процесу, що завершився утворенням ПЦУ.

6 січня 2019 р. стало знаковою віхою у новітній релігійній історії України. Надання Томосу ПЦУ засвідчило історичне відновлення церковної незалежності, яка була втрачена ще в часи підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату. Томос про автокефалію став не лише церковним, а й суспільно-політичним актом, що символізував остаточний розрив з імперською церковною залежністю та засвідчив право українського народу самостійно визначати духовне майбутнє в межах власної культурної та історичної традиції. У глобальному контексті це рішення підкреслило суб'єктність України на міжнародній релігійній арені та відповідало прагненням мільйонів українців до створення єдиної, незалежної церкви.

Оскільки однією з умов Константинопольського патріархату щодо надання автокефалії було об'єднання українських православних церков (Бокоч, 2019, с. 132), 15 грудня 2018 р. відбувся Об'єднаний собор, результатом якого стало створення ПЦУ на чолі з митрополитом Епіфанієм. Попри загальнонаціональне значення цієї події, не всі православні структури в Україні погодилися на об'єднання. На момент надання Томосу ПЦУ в січні 2019 р. церковний ландшафт в Україні характеризувався значним домінуванням УПЦ (МП), яка налічувала понад 12 000 зареєстрованих парафій. Водночас новостворена ПЦУ об'єднала близько 7 000 громад, що раніше належали до УПЦ КП та УАПЦ.

Після створення ПЦУ розпочався процес переходу громад із юрисдикції Московського патріархату, який особливо активізувався впродовж 2019 р. Тоді до нової церкви приєдналося 319 релігійних громад. Проте вже у 2020 та 2021 рр. цей процес помітно сповільнився – до ПЦУ перейшли 30 і 25 громад відповідно. Новий імпульс відбувся після початку повномасштабної російської агресії у 2022 р. У наступні роки було зафіксовано чергову хвилю переходів – 496 громад у 2022 р., 471 у 2023 р. та 218 у 2024 р. (Лише 685 церков перейшли до ПЦУ ..., 2024). Попри активізацію, загальна динаміка засвідчила поступове уповільнення, а у 2025 р. темпи переходів продовжують спадати.

Станом на 2025 р. загальна кількість громад, що перейшли з УПЦ (МП) до ПЦУ, становить приблизно 1 575 – близько 15 % від початкової кількості парафій Московського патріархату. Така статистика свідчить про складність і поступовість процесів, зумовлених як внутрішніми переконаннями вірян та духовенства, так і зовнішніми обставинами – політичними, безпековими та адміністративними.

Неоднозначною залишається і позиція УПЦ КП. Хоча саме вона стала основою для створення ПЦУ, вже невдовзі після Об'єднаної собору між її духовенством виникли серйозні розбіжності. Почесний патріарх Філарет публічно заявив, що УПЦ КП нібито не припиняла свого існування. 20 червня 2019 р. він провів збори, які назвав "Помісним собором УПЦ КП", під час якого було проголошено про продовження існування та діяльності Київського патріархату. У відповідь Священний синод ПЦУ позбавив Філарета права керування Київською єпархією та передав усі парафії й монастирі міста під омофор митрополита Епіфанія. Попри це, владика Філарет не припинив активної церковної діяльності, зберігаючи контроль над частиною громад і духовенства (Маланяк, 2024, с. 153). Хоча юридично структура під назвою

"Українська православна церква Київського патріархату" була ліквідована відповідно до рішень Об'єднаної собору та за підтвердженням державних органів, фактично вона продовжує існувати. У підпорядкованих Філарету храмах і далі регулярно звершуються богослужіння, оновлюється офіційний сайт, ведеться публічна та інформаційна активність. Станом на 2025 рік приблизно 100 парафій ідентифікують себе з УПЦ КП, незважаючи на відсутність офіційного визнання з боку держави.

Таким чином, станом на 1 січня 2025 р. ПЦУ нараховує 8 511 парафій, включаючи ті, що фактично перебувають під омофором патріарха Філарета. У той час як УПЦ (МП) має 10 118 парафій (Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року..., 2025). Утім, значна частина громад УПЦ (МП) розташована на тимчасово окупованих територіях, де богослужбова діяльність ускладнена або повністю припинена (Kharkovshchenko, & Kostyuk, 2025). За різними оцінками, близько половини храмів в окупованих регіонах було пошкоджено або знищено внаслідок російської агресії, що унеможливило їх функціонування.

Отже, за кількістю громад, що фактично діють, показники обох церков наближаються до паритету. Водночас така інституційна структура не відповідає релігійній самоідентифікації населення. Станом на жовтень 2024 р., 55 % українців вважають себе православними, з яких 35 % асоціюють себе з ПЦУ, тоді як лише 5,5 % – з УПЦ (МП) (Рівень релігійності, довіра до Церкви ..., 2024). Ще більш виразну розбіжність демонструють дані Київського міжнародного інституту соціології (КМІС): згідно з їхніми дослідженнями, 70 % населення називають себе православними, серед яких 56 % ідентифікують себе з ПЦУ (81 % серед православних) та лише 6 % – з УПЦ (МП). Водночас помітна тенденція до зниження частки вірян, які ототожнюють себе з УПЦ (МП): вона знизилася з 15 % у 2020 р. до 6 % у 2024 р. (Грушецький, 2024).

Попри значну перевагу ПЦУ в показниках самоідентифікації вірян, ця тенденція поки що не має повного втілення у реальному релігійному ландшафті, зокрема в кількісному співвідношенні громад між конфесіями, що свідчить про складність, багатомірність і поступовість релігійних трансформацій в Україні. Процес формування Єдиної помісної православної церкви відбувається в умовах масштабної перебудови релігійної інфраструктури, необхідності адаптувати церковні інституції до нових викликів сучасності, а також консолідації численних і розрізнених релігійних громад, що сформувалися у різних історичних, культурних та суспільно-політичних умовах. Ця повільна та доволі складна перебудова зумовлена низкою факторів, що ускладнюють процес інтеграції та зміцнення єдності помісної церкви. Серед них ключовими вважаємо такі.

1. Попри значну частку українців, які ототожнюють себе з православ'ям, спостерігається помітна розбіжність між декларованою релігійною належністю та чисельністю активного воцерковленого ядра. Це підтверджується значною часткою осіб, які ідентифікують себе як православні, однак не належать до жодної конкретної конфесії. Зокрема, у 2020 р. цей показник становив 22 % населення. Хоча він поступово зменшується (до 7 % у 2024 р.), кількість таких людей усе ще залишається доволі значною. Ця особливість релігійної ідентичності ускладнює процес об'єднання релігійних громад, адже вирішальну роль у прийнятті рішень щодо зміни юрисдикції, зокрема під час переходу з УПЦ (МП) до ПЦУ, відіграє саме активне ядро парафії, яке часто чинить опір таким ініціативам. З іншого боку, трапляються випадки, коли рішення про

перехід приймається не безпосередньо церковною громадою, а жителями населеного пункту або особами, які не мають формального стосунку до релігійної спільноти. Це створює додаткові джерела напруження та суперечок, особливо коли відсутній консенсус між настоятелем, активними парафіянами та ширшим колом місцевого населення.

2. Існує неповне розуміння релігійної ситуації з боку значної частини населення. Багато громадян не бачать суттєвої різниці між УПЦ (МП) та ПЦУ. Часто представники церковної ієрархії акцентують увагу на релігійні проповіді, заявляючи, що вони поза політикою. Через це віряни вважають, що не має значення, до якої церкви ходити, адже головне – бути боговірною людиною (Мельничук, & Гудь, 2024, с. 259). Також доволі поширеною є думка, що мова богослужіння неважлива, адже Бог розуміє всі мови. Однак у сучасних умовах важливо усвідомлювати, що церква – не тільки релігійна, а й культурна, національна та суспільно-політична інституція. Вибір конфесійної належності неминує має ідентифікаційне, світоглядне, а в умовах війни – ще й ідеологічне й патріотичне значення. Тому важливо, аби українці дбали не лише про власну віру, а й про те, яку ціннісну і громадянську позицію підтримує релігійна структура, до якої вони належать.

3. Третім чинником, який істотно сповільнює процес об'єднання церков та переходу громад до ПЦУ, є майнове питання. Здавалося б, релігія, особливо в умовах зовнішньої загрози мала б консолідувати, але сьогодні боротьба за церковне майно і прихожан лише роз'єднує (Крутий, 2018, с. 217). У багатьох випадках різні конфесійні структури претендують на одні і ті самі храми, парафіяльні будівлі, землю, господарські об'єкти. Це створює правові колізії, особливо у випадках, коли громада ухвалює рішення про перехід до ПЦУ, але документи на право власності та користування або відсутні, або оформлені на іншу юридичну особу.

4. Ще одним проблемним аспектом є вразливе становище настоятелів парафій, котрі ініціюють або підтримують перехід громади до ПЦУ. Після зміни юрисдикції їхній правовий статус залишається неврегульованим: держава, дотримуючись принципу невтручання у внутрішні справи релігійних організацій, фактично не забезпечує їм належного захисту. Унаслідок цього священнослужителі не мають гарантій, що після переходу зможуть і надалі звершувати служіння в тому ж храмі та бути на тому самому щаблі церковної ієрархії. Особливо складною ситуація стає у випадках, коли за рішенням суду парафія або майно повертається під контроль попередньої юрисдикції.

5. Поширена також політизація процесу та відсутність єдиного підходу з боку влади. Процес створення ПЦУ був значною мірою зумовлений політичними чинниками. Саме воля вищого керівництва держави, а не ініціатива з боку церковних громад чи православних ієрархів, стала ключовим каталізатором Об'єднаної собору та формування нової церковної структури. Важливою віхою стала домовленість, досягнута 3 листопада 2018 р. у Стамбулі між тодішнім Президентом України П. Порошенком і Вселенським Патріархом Варфоломієм про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Патріархатом, метою якої була взаємна та узгоджена діяльність "щодо конституювання Автокефальної Помісної Православної Церкви в Україні в межах Томосу про автокефалію, наданого Вселенським Патріархатом" (Саган, 2019, с. 89).

Наразі держава знову виступає активним учасником релігійного процесу. Спостерігається відчутна підтримка

з боку окремих місцевих адміністрацій щодо сприяння переходам громад із УПЦ (МП) до ПЦУ. Натомість у деяких випадках зафіксовано протилежні дії, коли органи влади гальмують або блокують подібні ініціативи, що свідчить про відсутність єдиного підходу на місцях. У цьому контексті уваги заслуговує Закон України № 3894-IX "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій", який із червня 2025 р. увійшов у фазу активної реалізації. З одного боку, він передбачає можливість позбавлення державної реєстрації релігійних інституцій, які мають підтверджені організаційні, фінансові чи канонічні зв'язки з релігійними центрами в країні-агресорі (насамперед – з РПЦ). Цей акт спонукає УПЦ (МП) чось робити, позбутися статусу-кво, зрушитися з мертвого місця (Мельничук, 2024, с. 164–165). З іншого – поки не зрозуміло, наскільки ефективно працюватиме закон № 3894-IX, адже часто такі нормативні акти мають радше популістичний характер і слугують інтересам певних політичних сил. Його імплементація може стикатися із низкою юридичних труднощів і ризиком політичного маніпулювання, що здатне звести нанівець очікувані системні зміни. Водночас за умови прозорого, послідовного і неупередженого застосування цей нормативний акт здатен стати дієвим інструментом у протидії проросійському впливу в релігійній сфері та зміцненні духовної безпеки держави.

Таким чином, на шляху до формування Єдиної помісної православної церкви існує чимало об'єктивних перешкод – правових, організаційних, комунікаційних. Попри це, сам процес уже запущено й нині він перебуває в активній фазі розвитку. У цій трансформації ключову роль має відіграти держава – не як пасивний спостерігач, а як відповідальний регулятор і гарант законності. Адже на сьогодні "віра стає не лише духовним орієнтиром, але й важливим фактором підтримки моральної стійкості, сприяння соціальної згуртованості як елементу національної єдності та опору" (Predko, & Ptytsia, 2025, p. 151). Особливо в умовах війни та гібридних загроз, де релігійна сфера часто стає інструментом зовнішнього впливу.

Першочерговим завданням держави має стати розробка прозорих і стабільних "правил гри", які не змінюватимуться залежно від політичної кон'юнктури чи впливу окремих сил. Недопустимим є як надання преференцій окремим деномінаціям, так і фактична бездіяльність, що лише поглиблює конфесійне протистояння. Держава не повинна втручатися у внутрішні церковні справи, однак має усвідомлювати свою відповідальність за формування умов, у яких українська церква могла б повноцінно розвиватися. Ідеться про створення механізмів, які зроблять переходи громад зручними, безпечними й законно захищеними, а також про формування чітких сигналів для священнослужителів усіх юрисдикцій, що держава їх підтримає та захистить. У цьому контексті побудова релігійної єдності має стати одним із ключових напрямів зміцнення української державності (Мельничук, & Гудь, 2024, с. 260).

Важливим кроком є розробка чіткої та збалансованої нормативно-правової бази, яка, з одного боку, буде реалістичною щодо практичного втілення, а з іншого – забезпечить обов'язковість і однакове застосування для всіх учасників процесу. Ідеться і про представників державної влади різних рівнів, і про релігійні організації, які мають діяти виключно в межах правового поля. Така законодавча рамка унеможливить вибіркове правозастосування, подвійні стандарти чи адміністративний тиск, натомість сприятиме прозорості, легітимності й суспільній довірі до процесів у релігійній сфері. При цьому

"вкрай важливо запобігати релігійним конфліктам, які можуть бути використані для дестабілізації країни" (Kharkovshchenko, & Turenko, 2025, p. 68) та підризу національної безпеки.

До формування Єдиної помісної православної церкви необхідно активніше залучати духовенство. Варто зосередитися не стільки на вищій церковній ієрархії, яка часто уникає діалогу, обмежуючись декларативними заявами про єдність, скільки на священниках на місцях – саме вони є безпосередніми комунікаторами з громадами. Адже для вищих церковних кіл питання єдності нерідко зводиться до боротьби за владу та сфери впливу, тоді як рядове духовенство значно ближче до реальних потреб і настроїв віруючих. Ключовим завданням має стати створення для таких священників гарантій безпеки та підтримки – особливо у випадках, коли вони ініціюють або підтримують процес об'єднання.

Паралельно слід запускати системні просвітницькі програми, які доносили би до широкого загалу знання про історичну глибину й спадкоємність українського православ'я, пояснювали відмінності між конфесіями, роль церкви як культурного та національного інституту, а також розвіювали міфи, що зумисно підтримуються окремими силами задля збереження впливу. У нинішніх умовах, коли діалог між єпископатами ПЦУ та УПЦ (МП) фактично заблокований, саме низові структури – релігійні громади – відіграють ключову роль у зміні конфесійного ландшафту. Їхні дії засвідчують прагнення дистанціюватися від церкви, що асоціюється зі співпрацею з державою-агресором і несе моральну відповідальність за війну та злочини, вчинені російськими окупантами (Малаяк, 2024, с. 158–159). Саме тому інформаційна підтримка такого вибору є критично важливим складником духовної безпеки держави.

З боку релігійних організацій важливим кроком має стати вдосконалення статутної документації, зокрема положень, що регламентують порядок членства у громаді, механізми прийняття рішень та умови зміни юрисдикції. Чітко прописані та прозорі правила допоможуть уникнути правових колізій і зловживань, які часто виникають у процесі переходу парафій. Це дозволить легітимізувати волевиявлення більшості членів громади, зменшити ризики судових суперечок і сприятиме більш упорядкованому та мирному врегулюванню міжконфесійних питань.

### Дискусія і висновки

Історія українського православ'я має глибокі та тривалі корені. Попри це, значну частину свого розвитку вона перебувала під зовнішнім впливом, зокрема російським. Вирішальним моментом у цьому процесі став переїзд Київської митрополічної кафедри до Москви у XVII ст., що започаткувало тривалу епоху підпорядкування Української Церкви Московському патріархату. Проте і в цей період неодноразово здійснювалися спроби відновити автокефальний статус українського православ'я. Особливого піднесення ці прагнення вони набули після здобуття Україною незалежності у 1991 р. Вони поступово консолідувалися та досягли кульмінації у 2018–2019 рр., коли внаслідок Об'єднавчого собору було створено ПЦУ, а Вселенський патріархат надав їй Томос про автокефалію.

Попри підтримку ініціативи значною частиною українського суспільства, що прагне мати власну незалежну, патріотично зорієнтовану церкву, реалізація цього проєкту стикається з низкою серйозних викликів. Одним із них є майже паритетна кількість релігійних громад, які належать до ПЦУ та УПЦ (МП), що засвідчує наявність глибокого структурного поділу, ніж може здаватися з огляду

на суспільну думку. Крім того, фіксуються істотні диспропорції між конфесійною самоідентифікацією населення України, а також активним ядром вірян, котрі регулярно беруть участь у релігійному житті. Значна частина громадян України декларує приналежність до православ'я, однак або не відвідує богослужінь, або не асоціює себе з жодною конкретною юрисдикцією. Це ускладнює процеси об'єднання громад, адже їх успіх залежить не лише від суспільних настроїв, а й від позиції духовенства та воцерковлених вірян, які нерідко чинять опір переходам до ПЦУ.

Крім того, існує низка інших чинників, що уповільнюють становлення Єдиної помісної церкви в Україні. Серед них – політизація церковного питання, недостатня обізнаність широких верств населення з особливостями конфесійної структури та юридичними механізмами переходу. Окремими проблемами є правова невизначеність статусу настоятелів після зміни юрисдикції громади, а також спірні питання власності на церковне майно, що часто стають підставою для конфліктів на місцях.

У цьому контексті держава має відігравати не пасивну, а активну роль, виступаючи арбітром і гарантом законності в процесах релігійного самовизначення громад. Ідеться насамперед про створення чіткої та прозорої правової бази, яка забезпечить реалізацію прав вірян та громад відповідно до їхнього вільного вибору. Лише за таких умов можливе формування сильної, незалежної та патріотично орієнтованої православної церкви, здатної стати як духовним авторитетом, так і інтегративним чинником у побудові консолідованого національного суспільства.

**Джерела фінансування.** Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

### Список використаних джерел

- Бокоч, В. (2019). Політичні чинники незалежності Православної Церкви України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 22, 130–136. [http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22\\_2019/21.pdf](http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22_2019/21.pdf)
- Власовський, І. (1998). *Нарис історії Української Православної Церкви* (Т. 3). Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату.
- Грушецький, А. (2024, 15 жовтня). *Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій* [Прес-реліз]. Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1>
- Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року (за даними обласних державних (військових) адміністрацій)*. (2025). Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1GBcBU38ow83NqAMPzXTO5pE2teGwPtiH/edit?gid=105173160#gid=105173160>
- Звонська, Л. (2019). Грамоти Діонісія, патріарха Константинопольського, та Досифея, патріарха Єрусалимського, про передачу Київської митрополії Московському патріархату: Грецький текст та зіставний аналіз староросійського і українського перекладу. У О. Саган (Ред.), *Юрисдикційний статус Київської православної митрополії у 1686 році: Богослів'я, канонічне право та культурно-історичний контекст* (с. 6–44). Інститут історії України НАН України, Український католицький університет, Національний заповідник "Софія Київська", Київська Православна Богословська Академія. [https://shron3.chtyvo.org.ua/Zbirnyk\\_statei/Yurydyktsiinyi\\_status\\_Kyivskoi\\_pравославної\\_mytropolii\\_u\\_1686\\_rotsi\\_bohoslivia\\_kanonichne\\_pravo\\_ta.pdf](https://shron3.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Yurydyktsiinyi_status_Kyivskoi_pравославної_mytropolii_u_1686_rotsi_bohoslivia_kanonichne_pravo_ta.pdf)
- Здіорук, С. І., & Токман, В. В. (2023). *Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України. Аналітична доповідь* (С. І. Здіорук, Ред.). Національний інститут стратегічних досліджень. [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/Religiini\\_vidnosyny\\_dopovid\\_13072023\\_zdioruk.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/Religiini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdioruk.pdf)
- Кобетяк, А. Р. (2022). *Релігійна політика України на шляху формування Помісної православної церкви*. БукДрук.
- Крутії, В. (2018). *Трансформація політичної системи суспільства в умовах євробридної війни* [Неопубл. дис. канд. політ. наук]. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.
- Лише 685 церков перейшли до ПЦУ після початку повномасштабного вторгнення. Мапа українських церков*. (2024, 3 травня). Оpendатабот. <https://opendatabot.ua/analytics/russian-church-2024-4>

Маланяк, А. (2024). Проблематика міжправославних відносин у контексті діяльності Православної Церкви України. *Труди Київської духовної академії*, 24(196), 148–161. <https://doi.org/10.35332/2411-4677.2024.24.7>

Мельничук, І. (2024). Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій" (2024): Політико-правові підстави прийняття і ймовірні наслідки для православних церков в Україні. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*, 31, 162–169. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.25>

Мельничук, І., & Гудь, Б. (2024). Як об'єднати українське православ'я? *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*, 18, 254–262. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-24>

Оліцький, В., & Рябуха, С. (2024). Становлення та діяльність Української автокефальної православної церкви (1941–1944 рр.). *Консенсус*, 4, 95–107. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-04/095-107>

Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (жовтень 2024 р.). (2025, 27 січня). Разумков Центр. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiginosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>

Саган, О. (2019). *Православна Церква України: Конституювання та перспективи розвитку*. ОВ" Софія-А" Limited.

Стоцький, Я. (2023). Основні етапи експансії російського православ'я на українські землі. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: Історичні та психологічні наслідки*, 2, 65–67.

Токарська, Ю. (2022). Українське (руське) православ'я у церковно-релігійній думці та суспільно-політичних реаліях кінця XVI – першої половини XVII століття [Дис. д-ра філософії в галузі історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки]. [https://chtyvo.org.ua/authors/Tokarska\\_Yulija/Ukrainske\\_ruskepravoslavia\\_u\\_tserkovno-reliihiinii\\_dumtsi\\_ta\\_suspilno-politychnykh\\_realiiakh\\_kintsia](https://chtyvo.org.ua/authors/Tokarska_Yulija/Ukrainske_ruskepravoslavia_u_tserkovno-reliihiinii_dumtsi_ta_suspilno-politychnykh_realiiakh_kintsia)

Kharkovshchenko, Y., & Turenko, V. (2024). Specifics of religious security in the (pre)war conditions in Ukraine: The task for humanitarian policy. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 1(23), 65–69. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.13>

Kharkovshchenko, Y., Kostyuk, O., Piletsky, E., Zubchuk, O., & Turenko, V. (2024). The religious landscape amidst warfare in Ukraine: Assessing the situation. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, Article 2024ss0728. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0728>

Predko, O., & Plytsia, M. (2025). Religious faith in the context of the Russian-Ukrainian war: Challenges and risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), Article 9, 147–157. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639>

#### References

Bokoch, V. (2019). Political factors of the independence of the Orthodox Church of Ukraine. *Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies*, 22, 130–136 [in Ukrainian]. [http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22\\_2019/21.pdf](http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/22_2019/21.pdf)

Kharkovshchenko, Y., & Turenko, V. (2024). Specifics of religious security in the (pre)war conditions in Ukraine: The task for humanitarian policy. *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 1(23), 65–69. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.13>

Kharkovshchenko, Y., Kostyuk, O., Piletsky, E., Zubchuk, O., & Turenko, V. (2024). The religious landscape amidst warfare in Ukraine: Assessing the situation. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, Article 2024ss0728. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0728>

Kobetiak, A. R. (2022). *Religious policy of Ukraine on the way to the formation of a Local Orthodox Church*. BookDruk [in Ukrainian].

Krutiy, V. (2018). Transformation of the political system of society in conditions of hybrid war [Unpublished dissertation of Candidate of Political Sciences]. Yaroslav the Wise National Law University [in Ukrainian].

Level of religiosity, trust in the Church, confessional distribution and interchurch relations in Ukrainian society (October 2024). (2025, January). Razumkov Centre [in Ukrainian]. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiginosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>

Malaniak, A. (2024). The issue of inter-Orthodox relations in the context of the activities of the Orthodox Church of Ukraine. *Proceedings of the Kyiv Theological Academy*, 24(196), 148–161 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.35332/2411-4677.2024.24.7>

Melnychuk, I. (2024). The law of Ukraine "On the protection of the constitutional order in the field of religious organizations" (2024): Political and legal grounds for adoption and possible consequences for orthodox churches in Ukraine. *Litopys Volyni*, 31, 162–169 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.25>

Melnychuk, I., & Hud, B. (2024) How to unite Ukrainian orthodoxy? *Newsletter of Precarpathian University. Politology*, 18, 254–262 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-24>

Oliitskyi, V., & Riabukha, S. (2024). The Formation and Activity of the Ukrainian Autocephalic Orthodox Church (1941–1944). *Consensus*, 4, 95–107 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-04/095-107>

Only 685 churches joined the OCU after the start of the full-scale invasion. *Map of Ukrainian Churches*. (2024, May 3). Opendatabot [in Ukrainian]. <https://opendatabot.ua/analytics/russian-church-2024-4>

Predko, O., & Plytsia, M. (2025) Religious faith in the context of the Russian-Ukrainian war: Challenges and risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), Article 9, 147–157. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639>

Report on the network of religious organizations in Ukraine as of January 1, 2025 (according to regional state (military) administrations). (2025). State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience [in Ukrainian]. <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1GBcBU38ow83NQAmpzXTO5pE2teGqWPtH/edit?gid=105173160#gid=105173160>

Sagan, O. (2019). *Orthodox Church of Ukraine: Formation and prospects of development*. ОВ" Софія-А" Limited [in Ukrainian].

Stotskyi, Y. (2023). Main stages of the expansion of Russian Orthodoxy into Ukrainian lands. *Military conflicts and technogenic catastrophes: Historical and psychological consequences*, 2, 65–67. TNTU [in Ukrainian].

Tokarska, Yu. V. (2022). *Ukrainian (Ruthenian) Orthodoxy in church-religious thought and socio-political realities of the late 16th – first half of the 17th century*. [Dissertation of PhD in History, Lesya Ukrainka Volyn National University] [in Ukrainian]. [https://chtyvo.org.ua/authors/Tokarska\\_Yulija/Ukrainske\\_ruskepravoslavia\\_u\\_tserkovno-reliihiinii\\_dumtsi\\_ta\\_suspilno-politychnykh\\_realiiakh\\_kintsia](https://chtyvo.org.ua/authors/Tokarska_Yulija/Ukrainske_ruskepravoslavia_u_tserkovno-reliihiinii_dumtsi_ta_suspilno-politychnykh_realiiakh_kintsia)

Vlasovskiy, I. (1998). *An outline of the history of the Ukrainian Orthodox Church* (Vol. 3). Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate [in Ukrainian].

Zdiuruk, S. I., & Tokman, V. V. (2023). *State-church and social-religious relations in the conditions of Russia's war against Ukraine. Analytical report* (S. Zdiuruk, Ed.). National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian]. [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/reliigini\\_vidnosyny\\_dopovid\\_13072023\\_zdiuruk.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-07/reliigini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdiuruk.pdf)

Zvonska, L. (2019). Letters of Dionysius, Patriarch of Constantinople, and Dositheus, Patriarch of Jerusalem, on the Transfer of the Kyiv Metropolis to the Moscow Patriarchate: Greek Text and comparative analysis of old Russian and Ukrainian translations. In O. Sagan (Ed.), *Jurisdictional status of the Kyiv Orthodox Metropolis in 1686: Theology, canon law and cultural and historical context* (pp. 6–44). Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine, Ukrainian Catholic University, National Reserve "Sophia of Kyiv", Kyiv Orthodox Theological Academy [in Ukrainian]. [https://shron3.chtyvo.org.ua/Zbirnyk\\_statei/Yurydykyiinyi\\_status\\_Kyivskoi\\_pравославnoi\\_mytropolii\\_u\\_1686\\_rotsi\\_bohoslavia\\_kanonichne\\_pravo\\_ta.pdf](https://shron3.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Yurydykyiinyi_status_Kyivskoi_pравославnoi_mytropolii_u_1686_rotsi_bohoslavia_kanonichne_pravo_ta.pdf)

Hrushetsky, A. (2024, October 15). *Religious self-identification of Ukrainians, attitude to the creation of a single Orthodox Church and to the Law banning certain religious organizations* [Press release]. Kyiv International Institute of Sociology [in Ukrainian]. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1>

Отримано редакцією журналу / Received: 01.08.25

Прорецензовано / Revised: 11.08.25

Схвалено до друку / Accepted: 10.09.25

Taras KOBETIAK, PhD Student

ORCID ID: 0009-0005-5081-3717

e-mail: kobetiakt@gmail.com

Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, Ukraine

## THE UNITED LOCAL ORTHODOX CHURCH IN UKRAINE: CHALLENGES OF TODAY AND THE FUTURE

**Background.** The article examines the current state and possible directions of development in the process of forming the Unified Local Orthodox Church in Ukraine. It is emphasized that the relevance of this topic is determined by the multidimensional role of the Church, which functions not only as a religious but also as a cultural, national, and socio-political institution. In the context of war, the choice of religious affiliation acquires not only identification and worldview dimensions but also ideological and patriotic significance. It is established that the granting of the Tomos of autocephaly to the Kyiv Metropolis was only the initial stage in the formation of the Unified Local Orthodox Church, while its further development requires the establishment of interconfessional dialogue and balanced state policy.

**Methods.** The study applied a set of methodological approaches that provided a comprehensive analysis of the process of forming the Unified Local Orthodox Church in Ukraine. The historical method made it possible to trace the dynamics of interconfessional and church-state relations, while content analysis was used to assess the current state of the religious environment. Statistical analysis of sociological data and state materials on the composition and structure of religious organizations allowed for the characterization of recent confessional changes and the identification of discrepancies between the population's religious self-identification and the actual number of parishes, highlighting the complexity and heterogeneity

*of the religious landscape. The hermeneutic approach ensured the interpretation of the legal framework, while the expert assessment method helped to reveal public attitudes toward autocephaly. The combination of these methods made it possible to formulate analytical conclusions and outline possible scenarios for the further development of the Unified Local Church.*

**R e s u l t s .** *The study recorded parity between the communities of the UOC (Moscow Patriarchate) and the OCU, as well as the continued activity of parishes of the UOC (Kyiv Patriarchate), which indicates the incompleteness of the unification process. The main factors hindering the formation of the Unified Local Orthodox Church were identified, including the imperfection of legal regulation, the lack of dialogue on the part of the higher church hierarchy, and the politicization of the process.*

**C o n c l u s i o n s .** *The necessity of improving the statutory framework of religious organizations and creating a legal infrastructure that guarantees the freedom of community choice and the possibility of transitions between jurisdictions has been emphasized. The role of local priests as key participants in interconfessional dialogue and the importance of educational programs aimed at promoting the historical continuity of Ukrainian Orthodoxy have been highlighted. It has been determined that such measures can contribute to the development of mature religious consciousness and to the establishment of the Unified Local Church as both a unifying force for society and a factor of national security.*

**K e y w o r d s :** *Orthodoxy, Local Church, interreligious dialogue, OCU, UOC, Tomos, autocephaly, religious security.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.